

Mlynářský znak a jeho erbovní pověst

KLÁRA WOITSCHOVÁ

ABSTRACT: Millers' coat of arms and its legend

Modern millers used and continue to use a fairly complex emblem in their presentations with numerous sections and accompanying figures. The objective of this study is to reconstruct the origin of the emblem on the basis of older coat of arms stories. This is based on mentions or stories of the historical Czech chroniclers Kosmas and Dalimil, which were fully expanded upon by one of the most significant chroniclers of the 16th century, Václav Hájek of Libočany. The study aims to show changes in miller legends against the background of changes in chroniclers' historical discourse. A hypothesis is also proposed as to why, when and under what circumstances the original older guild symbolism was left behind, and the new emblem with historic roots began to be used.

KEY WORDS: Heraldry – Millers' Coat of Arms – Doupovský z Doupova – Cosmas – Dalimil – Václav Hájek

CONTACTS: PhDr. Klára Woitschová, Ph.D., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1; e-mail: woitschovaklara@seznam.cz

Na rok 2016 připadá symbolické devítisté výročí vzniku mlynářského znaku. Tato datace je sice explicitně odvozena až na základě Hájkovy Kroniky české, stopy erbovní pověsti, kterou se vysvětluje podoba mlynářského znamení, je však velmi zřetelně sledovatelná až k nejstarším a nejvýznamnějším kronikářským dílům české historiografie, jako jsou Kosmova a Dalimilova kronika. Legenda se odvíjí od Kosmova líčení bitvy na Luckém poli v roce 1116, v níž se vyznamenal obzvláštní statečností Jiřík, později považovaný za mlynáře a člena rodu Doupovských. Sledovat vývoj této pověsti a její postupné propojení s mlynářským řemeslem je zajímavé jednak pro podobu znaku samotného, protože jak ukazují podrobnější rešerše dosavadní literatury,¹ jedná se o téma dosud podrobně neuchopené. Možná ještě zajímavější je ovšem na jednom konkrétním a nadto poměrně specifickém příkladě sledovat a ilustrovat zaměření jednotlivých kronikářských děl, vývoj jejich paradigmat a ideí, kterým měla sloužit.

1 Obecně k cechovní symbolice: Antonín RYBIČKA, *Znaky a pečeti cechovní*, Památky archeologické a místopisné 11, 1881, s. 453–470; Vladimír Jan SEDLÁK, *O počátcích erbů pražských cechů*, Praha 1945; Mojmir CHROMÝ, *Cechovní heraldika*, in: Heraldická ročenka 1986, s. 45–61; Jaroslav JÁSEK, *Cechovní symbolika před rokem 1400*, Heraldická ročenka, 1997, s. 41–44; Jozef NOVÁK – Ján ŠVEC, *Cechové znaky*, Bratislava 1975 či seriál textů J. Jáška uveřejňovaný na stránkách Heraldické ročenky v 80. a 90. letech 20. století. Poměrně časté jsou studie zabývající se konkrétní oblastí, např. Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika. Znaky pražských měst, cechů a měšťanů*, Praha 1993; Lenka MARTÍNKOVÁ, *Cechovní znamení se zvláštním zřetelem k situaci okresu Pelhřimov*; in: Řemesla a řemeslníci na Pelhřimovsku od středověku do poloviny 20. století, Pelhřimov 1999, s. 41–48 či Jakub HRDLIČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století řemeslné symboliky*, Praha 1999. Zajímavou pomůckou, která je bohatou materiálovou studnicí, může být také edice Miroslav MILEC, *Cechovní pečete I. a II.*, Brno 2011 a 2013.

Není cílem tohoto příspěvku rozebírat samotná jednotlivá kronikářská díla a detailně je charakterizovat, byla jim, vzhledem k jejich významu, věnována velmi detailní pozornost minulou i recentní historiografií, jejíž výběr bude uveden v poznámkovém aparátu, ale spíše analyzovat vývoj zmíněné pověsti jako mytizovaného východiska mlynářského znaku. Historie mlynářského znaku je sice tímto způsobem rekonstruovatelná až do poměrně dávné minulosti, jeho reálné užívání je však zřetelně doloženo až na samém konci 19. století, či dokonce až na počátku století 20., kdy toto moderní znamení zcela přebilo přece jen poněkud odlišnou původní cechovní symboliku.² V závěru této studie budou stanoveny pracovní hypotézy, proč k této proměně došlo.

Vývoj erbovní pověsti v nejvýznamnějších kronikářských dílech

Kosmova kronika (*Chronica Boemorum*)

Kosmova kronika vznikla v letech 1119–1125 a jejím autorem byl děkan pražské svato-vítské kapituly Kosmas, vzdělaný muž a významná a vlivná osobnost své doby. V obecně historickém kontextu můžeme tuto kroniku označit jako národní a jako taková má svůj pendant i v mnohých jiných státech. Hlavními ideovými proudy jeho díla je zdůraznění silné vlády přemyslovských knížat nad vnitřně jednotným knížectvím a nezávislost státu na německé říši a vymezuje se i proti sousednímu polskému státu. Právě nutnost souladu mezi jednotlivými složkami uvnitř státu a i v jeho vnějších vztazích je dalším významným motivem Kosmova výkladu dějin. Jeho dějiny českého státu jsou dějinami panovnického rodu, od dob legendárních až do jeho současnosti. Kronika vysvětluje nárok Čechů na zdejší území, dovozuje ve svém výkladu vznik a fungování nejrůznějších právních a správních institutů raného českého státu, jako byla např. volba knížete či vyhlášení Břetislavových dekretů nad hrobem sv. Vojtěcha.³ Podívejme se ale již konkrétně na líčení událostí roku 1116 Kosmovými očima:

„Roku od narození Páně 1116. Velmožové lidu uherského, jenž... stačil k boji s kterýmkoli králem na světě, poslali po smrti svého krále Kolomana ke knížeti Vladislavovi, aby s nově nastoleným jejich králem Štěpánem obnovil a utvrdil starodávný mír a přátelství. Kníže, vyhověj jejich žádosti, slíbil, že se přičiní o zachování míru. Přijeli k potoku Olšavě, jenž dělí panství uherské a moravské. A již lid uherský, nesčíslný jako písek mořský nebo kapky dešťové, pokrýl na poli Lučsku celý povrch zemský jako kobylky. Kníže však se položil táborem na druhé straně řečené řeky. Ale jak praví písmo: ‚Běda zemi, jejímž králem je dítě‘,

2 Pozornost dosud přitahovala tradiční mlynářská cechovní symbolika, jak ukazuje i text M. MAŘIKOVÉ v tomto čísle časopisu, a ze starší literatury je možno jmenovat např. Jaroslav JÁSEK, *Oškrt versus kypřice – snad už naposledy*, Heraldická ročenka 1983, s. 88–105 či TÝŽ, *Ke tvarům kypřice*, Heraldická ročenka 1986, s. 47–49. Celou řadu konkrétních příspěvků k mlynářské symbolice přinášejí na příslušných místech i tituly zmíněné v předcházející poznámce.

3 Nejnovější edici této kroniky v českém překladu je Marie BLÁHOVÁ – Karel HRDINA (edd.), *Kosmova kronika česká*, Praha 2005. Teoretická výklad k tomuto dílu je vždy součástí úvodních pasáží k edici kroniky a srv. také např. Dušan TŘEŠTIK, *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepiscectví a politického myšlení*, Praha 1968; z novějších studií: Libor ŠVANDA, *K obrazu ideálního panovníka v Kosmově kronice*; in: *Querite primum regnum Dei: sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové*, Brno 2006, s. 211 – 221; Jan HASIL, *Kosmas: literát, ideolog a historiograf raného přemyslovského státu*; in: *Přednášky z 56. běhu Letní školy slovanských studií*, Praha 2013, s. 138–146.

velmožové její, z vrozené sobě pýchy pobloudivše, k smírným slovům našeho knížete poslali odpověď více k sváru vyzývající nežli políbení míru přinášející; proto kníže odmítl toho dne jíti k rokování. Oni však, těžce to nesouce a něco jiného v tom tušíce, kázali třem branným plukům..., aby vytáhly ven z ležení a na svou obranu se postavily na protějším břehu řeky. Kníže pak, maje za to, že vytrhly do boje, kázal svým, aby se chopili zbraní...

*Ihned byla svedena nenadálá, neblahá a předem nerozmyšlená bitva krutá a krvavá. V ní padl dne 13. května, statečně bojuje, syn Stanův, o němž jsme se výše zmínili, jménem Jiřík, správce hradu Žatce, bojovník velmi statečný, s jinými předními muži z téhož místa. Ale když se jiní dali na ústup, byl i kníže sám stržen na útěk. Ota a Soběslav, majíce čtyři silné šiky a přibravše rovněž čtyři udatné zástupy z Čechů, obešli pahorek, jenž je právě odděloval, a náhle prudkým útokem udeřili na uherský tábor, kde král i jeho velmoži... seděli, nic nevědouce o svedené bitvě, pili a hodovali skvostně... Kdyby nebyl arcibiskup Vavřinec s králem hodně rychle utekl, nebyl by ani on ušel nebezpečnosti smrti.*⁴

Popis bitvy na moravsko-uherském pomezí v roce 1116⁵ z pera kanovníka Kosmy je zcela v souladu s výše uvedenou celkovou charakteristikou jeho díla: bylo nezbytné ochránit český stát a vymezit jej vůči případné hroziící rozpínavosti mocných sousedů, mírotvorcem byl vládnoucí kníže, problematickým elementem cizí šlechtiče, kteří štváli k boji. V lité bitvě se obzvláště vyznamenal a padl a kronikářovu zmínku si tak vysloužil jakýsi Jiřík. Dozvíme se o něm jen několik málo detailů, a sice že byl synem Stana a správcem žateckého hradu. Tyto informace sice postrádají širší kontext a byť i jen náznak spojení této osoby s jakým-koli řemeslem byl naprosto nežádoucí, za pozornost jistě stojí, neboť zmínka o Jiříkovi do jisté míry kopíruje způsob, jakým se identifikovaly osoby ve svědečných řadách listin.⁶ Líčení události je poměrně strohé, Kosma se zde neuchýlil k žádné ze svých vyprávěcích technik, jako byla např. přímá řeč často vkládaná do úst hlavních postav vyprávění, avšak dramatická zápleтка, která se měla dočkat v dalších staletích bohatého rozkošatění a měla se stát základem erbovní pověsti vážící se k mlynářskému znaku, je zde v hrubém základu představena. Zmínka o střetu s uherskými šiky je v kronice jedinou zprávou pro rok 1116.

Dalimilova kronika

Kronika tak řečeného Dalimila patří k dalším pilířům středověké historiografie na našem území. I v ní se objevila jistá ozvěna legendy směřující k vysvětlení podoby mlynářského znaku. Kronika vznikala na počátku 14. století a reflektuje události do roku 1314, resp. 1325. Připomeňme některé hlavní ideje, jejichž prizmatem jsou v tomto díle hodnoceny historické události: kronika je výrazně pročeská, což je nepochybně reakcí na složitou politickou situaci, v níž vznikala, kdy se české prostředí výrazně potýkalo s přílivem německy mluvícího obyvatelstva z vyšších vrstev i koncentrovaného ve městech. Pozornost autora již není upřena tak výhradně na panovníka a úzkou vrstvu nejvýznamnějších velmožů, ale

4 Citováno dle Karel HRDINA, *Kosmova kronika česká*, Praha 1949, s. 187–188.

5 Šlo o bitvu na Luckém poli nedaleko Uherského Brodu, v níž se utkali 13. května 1116 česká a moravská vojska pod velením knížete Vladislava I. s uherskými vojsky pod vedením krále Štěpána II. Zvítězila nakonec vojska knížete Vladislava.

6 Tomáš KREJČÍK, *Z dějin českých genealogických a heraldických zájmů do poloviny 19. století*, Sborník archivních prací 32, 1982, s. 481.

značný prostor je věnován i úloze příslušníků dalších šlechtických rodů. Z hlediska dějin heraldiky je signifikantní, že jednotlivé rody jsou již charakterizovány prostřednictvím svých erbovních znamení, jejichž blasony jsou zde nezděděny, je tedy zřejmé, že heraldika byla již v této době u nás minimálně v nejvyšších společenských vrstvách zdomácněným a všeobecně srozumitelným jevem.⁷ Dotčenou bitvu s Uhry v roce 1116 líčí Dalimil v kapitole LXII O dobrém Štěpánu královi následujícími slovy:

*„Ščepán, dobrý král uherský,
a Vladislav, kněz český,
rok sobě dasta
a u míře na mezi se brasta.
I počiěšta se raditi,
kako by mohla u míru státi.
A když sama dva za horú mluviešta,
o tom nic nevěděšta,
že, svadivše se, Uhřata na Čechy udeřili
a s obú stranú mnoho lidí zbili.
Již Čechy běžiechu
a Uhři za nimi silně jdiechu.
Jiřík, Stanóv syn, sám Uhřata stavi
a vše Čechy smrti zbavi.
Ten jinoch šlechetný tehdy div nad Uhry pokáza
a mnoho hrdinstva do sebe ukáza.
Ve krvi do hleznú brodieše,
kamž se jedno obrátieše.
Pohřiechu ten tu snide....
Kněz i mrtva Jiříka jě se ctíti,
jeho dětem káza na štítě červené a bielé pruhy nostiti;
nebo šlechetný Jiřík obersky byl přijímal,
kdež byl Uhřat dojímal.“⁸*

Dalimil využil pro své líčení tohoto střetnutí nepochybně vyprávění Kosmovo. Líčí opět oba panovníky, kteří usilovali o mír a jejichž snahu zmařili nedočkaví muži z jejich okolí, kteří se pustili do lítého boje. Hlavním hrdinou je týž Jiřík, syn Stanův. Ten se v bitvě vyznamenal velkou statečností a padl. Na tomto místě ovšem Dalimil ještě rozkošatil Kosmovo vyprávění a doplnil, že jako památku na velké Jiříkovo hrdinství smějí napříště jeho potomci nosit na stříbrném štítě červené pruhy. Opět se neobjevuje ani náznak spojení Jiříka

7 Obsáhlou analýzu kroniky obsahuje 3. díl její edice, z níž je citována legenda (srv. následující poznámka): Marie BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, III. svazek: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota, Praha 1995. Nověji srv. hojně recenzovanou práci Tomáš EDEL, *Příběh johanitského komtura řečeného Dalimil. Kapitola z dějin české politiky*, Praha 2000.

8 Citováno dle: Jiří DAŇHELKA – Karel HÁDEK – Bohuslav HAVRÁNEK – Naděžda KVIŤKOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 1988, s. 126.

s mlynářským řemeslem, ani přesné zdůvodnění podoby znaku, nicméně dotyčný hrdina je představen jako zakladatel šlechtického rodu, který však Dalimil konkrétně jménem nezmiňuje. Z hlediska dnes předpokládané a vyžadované exaktnosti při blasonování znaků zaujme též skutečnost, že není uveden počet udělených pruhů.

K podobě znaku, který byl při příležitosti této bitvy udělen, je možno uvést ještě jednu poznámku. Dalimil se při vytváření podoby tohoto znaku snad inspiroval znakem tzv. Starých Uher,⁹ který mohl být v jeho době již považován za uvolněný – roku 1301 vymřeli Arpádovci po mužské linii, o několik let později (1308) i po ženské –, jednalo se o sedmkrát červeno-stříbrně dělené pole. Tuto teorii podporuje nakonec i to, že Jiřík si znak vysloužil právě v bitvě s Uhry.

Hájkova kronika

Kronika česká (vyšla poprvé tiskem 1541) Václava Hájka z Libočan (+1553) byla jednou z několika výrazných kronik vzniklých v 16. století. Ovlivnila pohled na české dějiny na několik dalších století a zažila také asi nejvýraznější zvraty ve svém hodnocení, od nekritického obdivu až po absolutní zatracení. I u Hájka můžeme pozorovat některé velmi výrazné tendence, které ovlivnily výslednou podobu jeho díla: kronika měla být reakcí katolíků na některá kronikářská díla nekatolické strany v Českém království, byla výrazně prošlechtická, neboť její autor pracoval v úzké spolupráci s představiteli domácí šlechty, která mu

Obrázek 1 – Bartoloměj Paprocký z Hlohov, *Diadochos český*, fol. 138. Udělení znaku mlynáři Jiříkovi z Doupova.

i dodávala podklady pro jeho dílo, a interpretace některých dějinných momentů tím byla pochopitelně ovlivněna. Autor vypráví velmi poutavým jazykem, který byl později jedním z momentů, jenž se zasloužil o nesmírnou oblibu Kroniky. Na druhou stranu se z hlediska moderní historiografie Hájek dopouštěl opakovaných četných lapsů a svévolí při práci s prameny, resp. zejména při jejich nedostatku, často si vypomáhal evidentními fabulacemi.¹⁰ Z hlediska badatele v oblasti počátků českých šlechtických rodů je dílo hotovou pokladnicí informací, pochopitelně nikoli o reál-

9 Franz GALL, *Österreichische Wappenkunde, Handbuch der Wissenschaft*, 2., verbesserte Auflage, Wien – Köln – Weimar 1992, S. 180–181.

10 Velmi podrobně k metodám práce V. Hájka z Libočan věnoval pozornost Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost. Studie o princepzech českého humanistického dějepiscetví*, Praha 1993 a TÝŽ, *Hájkova kronika česká a české historické myšlení*, *Studia Comeniana et historica* 62, 1999, s. 46–60.

ných počátcích rodů, ale jistě o představách, které měli šlechtici v 16. století o svém původu, či ještě lépe řečeno o tom, jak měly tyto počátky být prezentovány před čtenářstvem kroniky, aby byla sláva toho kterého rodu co nejnáležitěji zdůrazněna.

Právě v této kronice dosáhla erbovní pověst spojená zde se vznikem rodu Doupovských své nejvyšší a nejrozvinutější formy a nejbohatší podoby a byla pak již bez výraznějších změn přejímána dalšími autory až do 20. století:

„Léta tisícího stýho šestnáctého... Vtom vzešel křik a hlas, že se spolu tepou vojska. Král i kníže na různu běží, kdo kam ví. Král zastrašen jsa dopad svého koně, upřímo s malým počtem k Budínu běžel. Kníže příběh k vojsku svému, uzřel, ano Čechové utíkají a Uhři je silně tepou a mordují. Vtom mezi Čechy jeden v bílé sukni vzkřikne, a řka: ‚Zastavte se, zastavte se a neutíkejte!‘ A sám nejprv mezi Uhry vyskočiv, svým mečem velmi silně je porážel a některé napoly přetínal a až do článkův v krvi brodil... Kníže jak velmi zarmoucen a teskliv byl, když viděl, ani jeho Čechové utíkají, tak zase nad obyčej se radoval, že jsou zvítězili... a řka: ‚Moji milí rytíři... kde jest ten a kdo jest, kteréhož jsem viděl, když jsou Čechové před Uhry utíkající běželi, on sám všechny zastavil a zase je na Uhry obrátil? I řekli jemu: ‚Jest Jiřík, mlynář z Doupova.‘ I rozkázal jej kníže před sebe přivéstí.

Kterýž když před knížetem předstoupil, kníže sedě na pařezu, povstal proti němu a vztáhl k němu svou ruku. Kterýž chtě knížeti ruky podati, otřel jí o svou bílou obtáhlou sukni, neb v té bitvě byly jemu u pravé ruky tři prstové uťati. Z toho udělal sobě tou rukou na prsech na bílé sukni tři krvavé neb červené štrychy, a podav ruky knížeti, nízko se uklonil. I kníže... vzpomenuv, že má moc sobě od císaře půjčenou, hned obrátiv se k Soběslavovi, bratru svému, řekl jemu: ‚Co dáme za znamení tohoto vítězství tomuto muži statečnému?‘ Odpověděl Soběslav: ‚Co jiného než tři štrychy červené v bílém štítu, kteréž teď, jakž sám vidíš, učinil sobě na své bílé sukni.‘“¹¹

Je zřejmé, že Hájek do své pověsti o vzniku tohoto erbu vnesl celou řadu nových prvků. Popis bitvy se příliš neliší, jen role, kterou v ní sehrál Jiřík, je výraznější nežli v Kosmově a Dalimilově pojetí. Líčení celé situace je pochopitelně o to dramatičtější, čím více literárních prostředků autor kroniky použil, když celou událost doprovodil citací dialogů hlavních aktérů. Novým prvkem je explicitní identifikace Jiříka jako příslušníka mlynářského řemesla (měl působit v Doupově), což v této chvíli již nebylo považováno za nikterak potupné a Jiřík se zařadil po bok např. uhlíře Věňavy coby praotce Pernštejnů či ptáčníka Veleny jako předka pánů z Boskovic.

Líší se také rozuzlení celého příběhu, neboť v Hájkově pojetí Jiřík lítou bitvu přežil, a mohl tak předstoupit před panovníka a učinit ono zásadní gesto, totiž otřít si zkrvavenou ruku do své bílé zástěry symbolizující jeho řemeslo, čímž předurčil budoucí podobu svého erbovního znamení. Jako novum se také objevuje explicitní atribuce znaku k rodu Doupovských. Jejich předek se tak zařadil mezi ty zakladatele šlechtických rodů významných v 16. století, kteří se vyznamenali hrdinstvím ve válečných taženích.

¹¹ Citováno dle: Jan LINKA (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Kronika česká*, Praha 2014, s. 406–408.

Z hlediska obecného heraldického vývoje je možno také dodat, že všichni zmiňovaní autoři zasadili bez nejmenších rozpaků udělení znaku do doby předheraldické a pokračovali v tom nejen někteří jejich bezprostřední nástupci jako níže zmíněný Bartoloměj Paprocký, ale i někteří pozdější autoři, z nichž je možno jmenovat např. Augusta Sedláčka.¹²

Takřka slovo od slova od Václava Hájka převzal tuto erbovní pověst také další z významných šlechtických genealogů raného novověku Bartoloměj Paprocký z Hlohol ve svém Diaochu vyšlém v roce 1602.¹³ Poměrně příznačná pro tuto dobu je příhoda, kterou připomíná Paprocký ve spojení s touto erbovní legendou: příběh o Jiříkovi Doupovském údajně zažehl spor mezi Václavem Hájkem a příslušníky rodu Budovských, kteří nosí obdobné znamení – prý mlynář nepůsobil v Doupově, ale v Budově a Hájek chybu udělal záměrně, neboť rod Budovců neměl v lásce. Paprocký tento problém vyřešil „šalamounsky“, když Jiříka označil za předka obou rodů, s tím, že měl dva syny a dva mlýny, jeden v Budově a jeden v Doupově, a od těchto synů se pak odvozují dva rody s podobnými znaky.¹⁴

Obrázek 2 – Vyobrazení mlynářského znaku v díle Jaroslava Karase *Historický vývoj mlynářství*, Praha 1919.

Mlynářský znak v nové době

Vývoj legendy opřádající vznik mlynářského znaku je tedy poměrně snadno zmapovatelný a se znalostí děl obecné historiografie i relativně snadno vysvětlitelný. O něco záhadnější a komplikovanější je ovšem vysvětlení objevení se již hotového znaku v praktickém užívání mezi mlynáři. V podstatě první bezpečně doloženou a datovanou zmínkou je dílo Jaroslava Karase *Historický vývoj mlynářství*, které bylo vydáno nákladem Redakce mlynářských novin v Praze v roce 1919. Tento publikovaný znak je možno blasonovat jako štít polcený zeleným zúženým kulem modro-stříbrně, vpravo na stříbrném ozubeném kole stojí zlaté kružidlo, vlevo tři šikmá zúžená břevna.¹⁵ Štít je obklopen ornamentální bordurou a zelenými snítkami s bílými bobulemi, tedy vavřínem, rostlinou symbolizující vítězství. V místě

12 August SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika, Část zvláštní*, Praha 1925, s. 115: „Doupovci z Doupova měli na štítě červené a stříbrné pruhy, jichž si dobyl Jiřík Stanovic (Font. R. Boh. III, 130, u Paprockého o st. ryt. 139 tři štrychy červené v bílém štítě.“

13 Souhrnně se erbovními pověstmi B. Paprockého z Hlohol zabývala Irena HRABĚTOVÁ, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*, Brno 1992, pověst o vzniku znaku Doupovských srv. s. 115–116.

14 TAMTĚŽ, s. 116.

15 Za cennou konzultaci k problematice tohoto znaku děkuji PhDr. Jakubu Hrdličkovi.

klenotu je skupina postav, které odkazují na výše zmíněnou erbovní pověst: uprostřed kompozice je umístěn mlynář v bílé zástěře a rozevlátém červeném plášti třímající ve zdvižené pravé ruce meč, kolem něj dvě skupinky zbrojnošů, z nichž pravá třímá červený štít se stříbrným lvem. Je zajímavé, že právě tento způsob zobrazení mlynářského znaku (myslím tím na jedné straně samozřejmě jeho obsah, ale na druhé i jeho umělecké ztvárnění) se stal jakousi závaznou konvencí pro další vyobrazení tohoto symbolu, resp. tato další vyobrazení jsou jeho takřka doslovnou citací.¹⁶

Je zjevné, že heraldicky pravé pole polceného štítu navazuje bezprostředně na původní cechovní symboliku mlynářů v Českém království, když klasicky zobrazuje nástroje, které mlynáři potřebovali ke své práci. Heraldicky levé pole je pak bráno jako ozev výše analyzované erbovní pověsti, přičemž za zmínku ovšem stojí fakt, že Doupovští skutečně nesli ve znaku tři břevna, ale nikoli šikmá. Jak zdůvodnit tuto nesrovnalost? Je možné, že autor moderního mlynářského znaku neznal zavedenou podobu erbu Doupovských a skutečně znak konstruoval jen na základě Hájkova líčení.

Co však vedlo mlynáře k tomu, že se odchýlili od původní tradiční symboliky a začali používat nový znak? Na tuto otázku zatím nemůžeme bezpečně odpovědět, avšak nabízí se vysvětlení vyplývající z celkového obecného vývoje cechovní organizace u nás. Cechy byly postupně podřizovány čím dál intenzivnější regulaci státu, a sice v podobě generálního cechovního patentu (1731) a generálních cechovních artikulí (1739), která nakonec vyvrcholila zrušením cechů v roce 1859. Na místě cechů byla vytvořena jednotlivá živnostenská společenstva, která někdy na původní cechovní symboliku navazovala, ale s úbytkem pamětníků původní symbolické prezentace cechů vymizelo i přesnější povědomí o ní. Ve stejné době se samozřejmě měnila – nezřídka v duchu pozdně obrozenecké symboliky – i literární a estetická kritéria zobrazování národní minulosti a jejich jednotlivých aspektů.¹⁷ Společenstva živnostníků, jako jiné dobové spolky, tudíž také potřebovala symboly, kterými by se prezentovala navenek, ideálně i ve smyslu poukázání na vlastní starobylost a přínaležitost k bohaté národní minulosti. Vytvářely se tedy nejrůznější novotvary, které pouze volně navazovaly na původní cechovní heraldiku. V případě mlynářů došlo tedy ke kombinaci vyobrazení nástrojů, které byly v rámci živnosti používány, se symbolickým a zjednodušeným zpodobněním erbovní pověsti. Takzvaný „mlynářský znak“ tudíž musíme považovat za romantizující pozdně obrozenecký novotvar, který absolutně nic nevypovídá o řemeslné symbolice ve středověku a raném novověku, zato je unikátním projevem symboliky českých středostavovských vrstev sklonku 19. století.

Tato studie vyšla v rámci Programu rozvoje učebních oblastí na Univerzita Karlově, č. 12 Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram Fontes. Prameny k českým dějinám.

16 Další ikonografické podklady s vyobrazením mlynářského znaku mi poskytl PhDr. Rudolf Šimek, za což mu děkuji.

17 Na tomto místě se nemůžeme z prostorových důvodů věnovat evidentně souvisejícímu obrozeneckému mýtu o mlynářích jako uvědomělých vlastencích, vzdělancích, buditelích a vždy čelných představitelích venkovských společenství. Tento narativ byl ostatně již diskutován i v literatuře věnované dějinám mlynářství. Srv. Jiří RAK, *Bývalí Čechové*, Praha 1994, Luděk ŠTĚPÁN – Magda KRIVANOVÁ, *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*, Praha 2000.